

ІННОВАЦІЇ – ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

СУЧАСНА бібліотека – це не тільки зібрання книжкових колекцій, але й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних пошуком знань. Реальне майбутнє – у тих бібліотек, які поєднують традиційну культуру спілкування з книгою та нові інформаційні технології. І в цьому вбачаються стратегічний напрям на шляху модернізації української бібліотечної системи й перспективи зміцнення партнерських відносин зі світовим бібліотечним, інформаційним і культурним співтовариством.

Усе різноманіття бібліотечних інновацій можна розглядати в декількох аспектах:

– **технологічному** – орієнтованому на впровадження нових інформаційних технологій при формуванні документно-ресурсної бази бібліотек і системи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів;

– **функціонально-змістовному** – націленому на розширення змістовного діапазону діяльності бібліотек як інформаційних, культурних і освітніх закладів;

– **комунікативно-соціальному**, пов'язаному з роллю й місцем бібліотеки в житті суспільства.

Інноваційному розвитку бібліотек сприяють нові інформаційні технології, із впровадженням яких публічні бібліотеки здійснюють стратегію переходу від традиційної книгозбірні до динамічного центру інформації. Вони активно працюють над створенням власних інформаційних ресурсів, заповнюючи український сегмент в Інтернеті. 173 публічні бібліотеки України генерують електронні каталоги, в яких налічується понад 6 млн. бібліографічних записів, обсяги котрих зростають рік у рік. Понад 200 публічних бібліотек різних рівнів мають веб-сайти.

Як і раніше, актуальним є завдання координації та кооперації зусиль бібліотек. Серед корпоративних проектів можна назвати онлайнвий Центральний український кооперативний каталог (ЦУКК) періодичних видань, у створенні якого беруть участь 8 ОУНБ, що аналітично розписують 114 назв журналів. Адмініструє ЦУКК Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського (<http://library.kg.ua/cucc/>).

Мета іншого корпоративного проекту – «Зведеного електронного каталогу періодичних видань бібліотек міста Луганська» – інформування жителів міста й області про наявність того або іншого періодичного видання в конкретних бібліотеках міста (<http://www.library.lg.ua/katalog/>).

Створюються зведені регіональні електронні каталоги у таких містах, як Кіровоград (8 бібліотек), Рівне (11 бібліотек), Київ (147 бібліотек).

Входження українських бібліотек до інформаційного простору здійснюється в партнерстві з

іноземними посольствами, міжнародними організаціями й фондами. В рамках проекту «Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)», ініційованого Посольством США в Україні, у 135 публічних бібліотеках країни було відкрито Інтернет-центри, в кожному з яких – не менше 5 робочих станцій, підключених до глобальної Мережі. В 27 ОУНБ створено інформаційні центри «Вікно в Америку».

Сьогодні в Україні реалізується масштабний проект, фінансований фондом Білла й Мелінди Гейтсів у рамках програми «Глобальні бібліотеки». Протягом 5 років у бібліотеках буде відкрито понад 1 000 Інтернет-центрів, а також тренінгові центри для бібліотечних працівників у кожній області. Адміністрування проекту здійснює фонд IREX разом із Українською бібліотечною асоціацією та провідними бібліотеками – методичними центрами.

Реалізація даного проекту надасть можливість доступу до ресурсів світової Мережі в публічних бібліотеках району, міста, села, перетворюючи їх у зручні для читачів багатофункціональні інтелектуальні центри. На сьогоднішній день тільки п'ята частина центральних районних і міських бібліотек ЦБС мають доступ до Інтернету. Що ж до сільських бібліотек-філій, то можна навести лише поодинокі приклади, назвавши серед лідерів бібліотеки Миколаївської та Тернопільської областей.

Серйозні інновації здійснюються бібліотеками при реалізації ними своєї базової функції – інформаційної. Зокрема, розширюється спектр інформаційних послуг і продуктів, що пропонуються населенню.

На зміну суто бібліотечному або бібліографічному обслуговуванню, тобто видачі документів чи бібліографічних відомостей про них, прийшли нові форми надання інформації, що заощаджують час користувача для вирішення інформаційного завдання. Це фактографічні бази даних із соціальних, правових, економічних питань, місцевого самоврядування, підприємницької діяльності, культурного життя, краєзнавства.

З ініціативи Рівненської ОУНБ створено Консорціум «Історична Волинь», в який увійшли ще Хмельницька, Тернопільська, Житомирська, Волинська ОУНБ, Державна історична бібліотека України, а також Брестська обласна бібліотека Республіки Білорусь. Крім перерахованих бібліотек, учасниками консорціуму є обласні музеї й ар-

Т. Вилегжаніна

хиви цих регіонів. Мета проекту – створення бібліографічної та повнотекстової баз даних з історичними відомостями про Волинь і надання вільного доступу до них через Інтернет.

Електронні технології дозволяють комплексно підходити до розв'язання інформаційних завдань, у результаті чого користувач одержує повний комплект різноманітних інформаційних матеріалів, включаючи мережні Інтернет-ресурси з питань, що його цікавлять, а також консалтингові послуги.

З березня 2005 року активно працює «Віртуальна бібліографічна довідка» – корпоративний проект, ініційований Національною бібліотекою України для дітей. Учасниками проекту «Об'єднана віртуальна довідкова служба» є 10 публічних бібліотек різних регіонів України, Державна науково-педагогічна бібліотека ім. В. Сухомлинського та Науково-технічна бібліотека Національного авіаційного університету. Віртуальні довідкові служби функціонують також у 15 ОУНБ країни.

В останні роки інформаційна складова посіла значне місце як у розвитку суспільства, так і в діяльності бібліотек. У зв'язку з цим бібліотечні заклади все частіше виконують функцію інформаційних центрів і значення їх у даній ролі постійно зростає. І це зрозуміло, адже в публічних бібліотеках країни сконцентровано величезні масиви документів – понад 300 млн. примірників.

Центри правової інформації створено у ДЗ «Національна парламентська бібліотека України» (НПБУ), Дніпропетровській, Вінницькій, Херсонській ОУНБ, Севастопольській центральній міській бібліотеці ім. Л. М. Толстого. В них користувачам надано відкритий доступ до документних ресурсів з питань національного та міжнародного права; до вітчизняних електронних баз даних Ліга-Закон, «Нормативні акти України», «Законодавство України»; світових інформаційних ресурсів з питань права і суміжних наук під час безкоштовного тріал-доступу.

Функціонують у бібліотеках центри для людей із обмеженими фізичними можливостями. Діяльність цих підрозділів спрямовано на обслуговування таких користувачів, пошук шляхів максимального задоволення їхніх запитів і створення комфортних умов перебування в бібліотеці. Для читачів із проблемами зору в Рівненській ОУНБ відкрито центр «Інтернет-Окуляр» і видається інформаційний бюлетень «Інва.net». Херсонська ОУНБ, де діє Центр обслуговування людей з обмеженими можливостями, не тільки надає їм інформаційні послуги, але й значно урізноманітнила форми обслуговування. Так, проведення конкурсу міні-грантів (розігрувалася веб-камера для людей з порушенням слуху) сприяло залученню до бібліотеки нових читачів. Звичайно ж, у фінансуванні даного конкурсу взяли участь як органи влади,

так і спонсори. У Луганській ОУНБ організовано інформаційно-ресурсний центр «Джерело» для людей із функціональними обмеженнями.

До послуг користувачів публічних бібліотек – центри європейської інформації, всеукраїнська мережа яких нараховує 24 центри, що працюють у структурі ОУНБ. В їхній компетенції: надання консалтингових послуг та безкоштовного доступу до інформаційних ресурсів (як традиційних, так і електронних) інституцій Європейського Союзу, інших європейських організацій; інформування про економічні, політичні, освітні та культурні процеси, котрі відбуваються в країнах Європи, можливості одержання освіти, участі в наукових, молодіжних та інших програмах ЄС. На базі центрів європейської інформації проводяться різноманітні освітньо-інформаційні заходи, спрямовані на популяризацію знань і сприяння інтеграції України в європейське співтовариство. Мережа цих центрів відкрита для участі інших бібліотек, вищих навчальних закладів (ВНЗ), громадських організацій. У 2007 році створено перший такий центр на базі бібліотеки Севастопольського національного технічного університету.

Величезні інтелектуальні та інформаційні ресурси бібліотек спрямовано на формування суспільної свідомості жителів конкретного регіону, про що свідчить підтримка книгозбірнями регіональних інформаційних порталів, серед яких: «Буковина» (Чернівецька ОУНБ), «Хмельниччина» (Хмельницька ОУНБ), «Арт-Кавун» (Херсонська ОУНБ), «Тернопільщина» (Тернопільська ОУНБ), «Сумщина» (Сумська ОУНБ), «Рівненщина» (Рівненська ОУНБ), «Прибужжя» (Миколаївська ОУНБ), «Запоріжжя» (Запорізька ОУНБ), «Волинь» (Волинська ОУНБ).

Важливими є питання розроблення підходів і технологій створення загальнодержавних страхових фондів, електронних бібліотек, координації та кооперації роботи бібліотек усіх видів і форм власності у даному напрямі. Ось лише декілька прикладів такої діяльності. Так, НПБУ з 2005 року працює над створенням електронної бібліотеки «Пам'ять України», формуючи електронну колекцію «Історія і культура українського народу» на основі документів із фонду рідкісних і цінних книг. Для організації електронної бібліотеки та забезпечення доступу до повнотекстових документів обрано інформаційну систему T-Libra (розробка ТОВ «Константа», м. Архангельськ, Росія), призначену для створення багатофункціональних і багатомовних електронних бібліотек в Інтернет/Інтранет-архітектурі з контекстним пошуком. На сьогодні електронна бібліотека включає 229 видань (близько 46 тис. сторінок), перелік яких представлено на сайті НПБУ (www.nplu.org), а до 40 видань надано повнотекстовий доступ.

Створення страхового фонду краєзнавчих документів, виданих до 1917 року, – «Бібліотечний

раритет Хмельниччини», здійснює Хмельницька ОУНБ.

Упорядковані електронні книги, видані на Донеччині або про Донеччину, розміщені, за договорами з авторами, на веб-сайті Донецької ОУНБ або на інших видах електронних носіїв із наданням доступу виключно у приміщенні бібліотеки (Інтранет). Вони становлять ресурсний потенціал «Електронної бібліотеки Донеччини».

Серед бібліотечних закладів, які завдяки новітнім технологіям забезпечують цей перспективний напрям діяльності, – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей та ін. Позитивні напрацювання є і у бібліотеках ВНЗ. Проте кожний заклад створює свою електронну бібліотеку, свої страхові фонди без урахування того, що це може спричинити дублювання цієї роботи.

Крім інформаційної, бібліотеки здійснюють бібліотечну, бібліографічну, науково-дослідну, науково-методичну, культурно-просвітницьку й освітню діяльність.

У професійний лексикон сучасного бібліотекаря ввійшло нове словосполучення – соціокультурна діяльність. До неї в різних бібліотеках є різні підходи, що залежать від регіонального рівня цих закладів. Переважно під цим видом діяльності маються на увазі організація музичних, літературних вечорів і зустрічей, рекламування бібліотек, зв'язки з громадськістю, ЗМІ – тобто всі ті заходи, які колись були складовими так званої «масової роботи». Але ми вважаємо, що насамперед основним і пріоритетним напрямом у соціокультурній діяльності є розкриття бібліотечних фондів.

Можливості Інтернету дали новий поштовх для розвитку виставкової роботи бібліотек у віртуальному середовищі. Це дозволяє:

- забезпечити збереження документів при практично необмеженому терміні експонування їх в електронному віртуальному режимі;
- розкрити зміст представлених документів за допомогою анотацій і візуального ряду;
- представити документи обраної тематики, які відсутні у власних фондах, але є в інших бібліотеках і в Мережі;
- надати користувачам можливість дистанційного перегляду віртуальної виставки на сайті бібліотеки у будь-який час доби.

На сайті НПБУ можна ознайомитися з найбільш актуальними виставками, представленими в електронному вигляді, серед них: «Поет, художник, ремісник і винахідник нового суспільства» – до 175-річчя від дня народження Вільяма Моріса, видатного англійського поета, прозаїка, живописця, дизайнера і політичного діяча (2009); «Чорна сповідь моєї Вітчизни» – до 75-роківин Голодомору 1932–1933 років в Україні; «Краю мій, моя ти Батьківщино» – у рамках Року туризму і курортів

в Україні (2008); «Мистецька художня спадщина покоління»; «Пам'ять століть, відтворена у слові» – українська історична проза ХХ–ХХІ ст. (2007) та ін.

Серед обласних бібліотек лідером у здійсненні цієї роботи можна назвати Кіровоградську ОУНБ. Так, у підготовленій нею віртуальній фотовиставці «Автограф війни» використано особисті матеріали з архівів жителів Кіровограда, обласних краєзнавчого музею і архіву, що є прекрасним прикладом співробітництва у створенні краєзнавчих ресурсів регіону.

Експозиції віртуальних виставок, музеїв і фотогалерей представлено на сайтах Луганської, Миколаївської, Дніпропетровської, Рівненської ОУНБ, котрі заснували унікальні краєзнавчі сторінки, присвячені видатним подіям, людям, фактам історії й сьогодення.

Електронні музеї книги створено Кіровоградською і Херсонською ОУНБ.

Інновації та ініціативи публічних бібліотек обласного рівня проектується на бібліотеки районів, міст, сіл, про що свідчать різноманітні програми, прийняті в кожній області терміном на кілька років:

- Програма розвитку бібліотечних установ Черкаської області на 2008–2012 роки;
- обласна програма «Сільська бібліотека» (Миколаївська область);
- обласна програма читання «Читати – це престижно» (Хмельницька область);
- Концепція розвитку галузі культури Львівщини до 2015 року (Львівська область);
- Програма комп'ютеризації публічних бібліотек області на 2008–2011 роки (Тернопільська область).

Упровадження та розвиток інформаційних технологій вносять корективи й у таку традиційну функцію бібліотек, як методична. У регіонах проводяться Інтернет-конференції, чати, віртуальні консультації. Для фахівців галузі діє сайт «Бібліотечному фахівцю» (адміністратор – НПБУ; <http://profy.nplu.org/>). Тут, наприклад, у розділі «Мережа бібліотек України» представлено статистичні дані щодо діяльності бібліотек за останні 10 років. Розділ «Бібліологія» знайомить бібліотекарів із новими професійними виданнями, у тому числі зарубіжною періодикою. Бібліотечним фахівцям надається доступ до повнотекстових версій усіх номерів журналу «Бібліотечна планета», що вийшли друком.

Луганська ОУНБ здійснює проект «Модульна система підвищення кваліфікації» у формі заочного тренінгу.

Інноваційні перетворення в методичній роботі торкнулися насамперед системи перспективного планування, поглиблення аналізу, надання цільової допомоги, удосконалення системи підвищення кваліфікації кадрів. Перевірки й заслуховування бібліотек, визначення нереальних строків для ви-

конання завдань уже давно змінилися аналітичним прогнозуванням, спільним виробленням перспективи. Тут варто згадати перспективний план професійної співдружності з бібліотеками Гомельської (Білорусь), Брянської (Російська Федерація) областей на 2009–2012 роки, розроблений у Чернігівській ОУНБ.

Уже традиційними стали всеукраїнські наради директорів ОУНБ, на яких обговорюються проблеми, пов'язані з розвитком стратегії діяльності публічних бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства, удосконаленням інноваційної діяльності бібліотечних закладів України. Місце проведення цих щорічних конференцій залежить від готовності конкретної бібліотеки поділитися з колегами досвідом інноваційної діяльності. Таки-

ми бібліотечними столицями вже були Вінниця, Дніпропетровськ, Кіровоград, Луганськ, Миколаїв, Рівне, Севастополь, Сімферополь.

Публічні бібліотеки України перебувають у постійному пошуку сучасних, ефективних форм обслуговування користувачів, активно впроваджують нові інформаційні технології, прагнучи відповідати вимогам часу. Не випадково, як свідчать результати дослідження «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону» (2007), саме загальнодоступні бібліотеки очолюють рейтинг установ культури. І це підтверджує те, що вони необхідні суспільству, яке динамічно змінюється.

БІБЛІОТЕКИ І ВЛАДА

КООРДИНУЮЧА РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ

В Україні функціонують понад 40 тисяч бібліотек різних видів і форм власності та підпорядкування, з яких 18 тисяч – публічні.

Згідно з Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», основою державної політики у бібліотечній сфері є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності інформації та культурних цінностей, які збираються, зберігаються і надаються у тимчасове користування бібліотеками.

На Міністерство культури і туризму (МКТ) України покладено методичне керівництво і координацію діяльності бібліотек усіх видів і форм власності.

У 2009 році зусилля було сконцентровано на вирішенні 3-х ключових проблем: збереженні мережі бібліотек; поповненні їхніх фондів; кадровому забезпеченні цих закладів. З цією метою розроблялися законодавчі та нормативні акти, проводилися необхідні дослідження, удосконалювалася система державного управління галуззю, а також робилися кроки до збільшення фінансування бібліотек.

Якщо говорити про збереження бібліотечної мережі, то нормативно-правова база відіграє,

мабуть, вирішальну роль. **Л. Нікіфоренко** Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність публічних бібліотек, є закони України: «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів», «Про авторське право і суміжні права», «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», а також Бюджетний кодекс України та ряд інших нормативних актів.

На сьогоднішній день ця нормативно-правова база, на жаль, є недосконалою. Норми, закріплені в названих документах, покликані регулювати суспільні відносини в різних сферах, але деякі з них часто не враховують специфіки роботи бібліотек, а в окремих випадках навіть гальмують їхній розвиток. І завдання Міністерства – відстежити такі норми, привести їх у відповідність з діяльністю бібліотек або навіть домогтися скасування.

Звичайно, найважливішим для бібліотек є профільний закон «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Прийнятий він був у 1995 році і на той час вважався одним із кращих законів у сфері культури. Оскільки останні корективи у цей документ вносилися в 2000 році, деякі його норми вже відставали від реалій сьогодення. З метою врегулювання цих норм МКТ України підготувало нові

¹ На матеріалах виступу на Шістнадцятій Міжнародній конференції «Крим–2009».